

Perhekeskeisyydestä kotikeskeisyyteen

Reima Orvasto & Juha Harju

Orientaatioksi kodin tiedostaminen

Perhekeskeisyyttä pidetään sosiaalityön, etenkin lasten- ja nuortenhuollon keskeisenä näkökulmana. Perhekeskeinen lähestymistapa näkee asiakkaat perhesysteemin osina. Tässä ns. systeemisessä mallissa voidaan vaikuttaa perheessä vallitsevaan vuorovaikutusrakenteeseen. Tekemällä erilaisia väliintuloja hämmennetään ja kyseenalaistetaan perheessä vallitsevia käytäntöjä. Parhaassa tapauksessa saadaan aikaan perheen itse tekemiä ratkaisuja uudelleen organisoituun tilanteeseen. Väliintulon voimakkuus vaihtelee sopivassa tilanteessa esitetystä kysymyksestä lainsäädäntöön perustuvaan pakkotoimenpiteeseen.

Perhe on kollektiivinen yksikkö, jossa perheenjäsenet toimivat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Perhettä, johon biologisten vanhempien lisäksi kuuluvat heidän omat lapsensa, kutsutaan ydinperheeksi. Perhekäsittelen tarkempi määrittely on hankalaa etenkin kun ydinperhe alkaa olla yhä harvinaisempi ilmiö. Perheen hahmottaminen on yksilöllistä. Kokemuksemme työskentelystä itsenäistymisiässä olevien nuorten parissa osoittaa, että perhesysteemiin vaikuttaminen edellyttää keskittymistä *yksilöön* ja hänen irtautumiseensa lapsuuden kodistaan.

Yksilön näkökulmasta tärkeintä ei ole kuinka hän kokee perheensä, vaan miten hän kokee *kotinsa*. Koti voi toimia emotionaalisenä tietoisuutena ja/tai toiminnallisena keskuksena. Koti toimii turvallisenä rajapintana riippuvuuden ja riippumattomuuden välimaastossa (ks. myös Horelli-Kukkonen 1993, 26–28). Oman kodin hankinta ja ylläpito edellyttää sitoutumista yhteiskunnallisiin normeihin, mutta toisaalta se tarjoaa areenan itsemääräämisoikeudelle.

Mitä koti on?

Mitä sana ”koti” tarkoittaa? Missä koti sijaitsee? Kuinka vanha se on? Koti on käsitteenä hyvin subjektiivinen ja jotenkin niin itsestään selvä, ettei sitä ole paljon tutkittu. Kodilla on käsitteenä myönteinen leima siitä huolimatta, että kodiksi nimetty paikka ei aina ole turvallinen. Jos koti ei tunnu turvalliselta, onko se silloin edes koti?

Juhani Pallasmaa kirjoittaa Arkkitehtilehdessä (1/1994) kodin fenomenologiasta: ”Selvästi koti ei ole objekti, rakennus, vaan vaikeasti määriteltävä, monimutkainen olotila, johon liittyvät muistot ja mielikuvat, halut ja pelot, menneisyys ja tulevaisuus. Koti on myös kokoelma rituaaleja, elämänrytmejä ja arkirutiineja. Kotia ei voi luoda yhdellä kertaa: siinä on aikaulottuvuus eli se on jatkumo, joka syntyy perheen ja yksilön mukautumisesta maailmaan.” (Pallasmaa 1994, 15–16.) Joseph Rykwert määrittelee kodin yksinkertaisimmillaan tulisijaksi. Tuli suojaa pedoilta ja tarjoaa samalla mahdollisuuden perustarpeiden tyydyttämiselle (esim. lepo, lämpö ja ravinto). Koti on tukikohta, josta lähdetään ja johon palataan, jossa voi tyydyttää perustarpeitaan sekä olla turvassa ympäröiviltä vaaroilta. (Rykwert 1991, 51.)

Koti on jotain sisimmässämme olevaa kulttuuriperinnettä ja emootiota. Koti toimii arkipäivän hallinnan keskuksena. Kokemuksemme lastensuojelunuorten kanssa työskentelystä on osoittanut, että koti edustaa heille jotain tuttua ja positiivista siitä huolimatta, että heidän biologisten vanhempiensa tarjoama koti saattaa olla jotain muuta. Lastensuojelunuorten käsitykset kodista ja perheestä ovat varsin tavan-

omaiset riippumatta omakohtaisten kokemusten dramatiikasta (vrt. Sumula-Moisio 1995).

Koti ja arkipäivän hallinta

Sosiaalipedagogiikassa korostetaan asiakkaan omien voimavarojen etsimistä ja vuorovaikutteisuutta. Osallistujan (asiakkaan) subjektiivisen kotikäsitteen selkiinnyttäminen auttaa meitä ymmärtämään hänen käyttäytymistään ja tukemaan häntä tekemään omia ratkaisujaan. Lapsi tai nuori, jonka koti ei täytä turvallisuuden ja itsemääräämisoikeuden asettamia ehtoja, saattaa hakea kotiaan menneisyydestä tai tulevaisuudesta. Jos tavoite on liian kaukana hän kokee turvattomuutta, turhautumista ja ahdistusta.

Ymmärtääksemme paremmin kodin olemusta, olemme jakaneet kotikäsitteen neljään osa-alueeseen (kuvio 1).

Kuvio 1. Koti ja arkipäivän hallinta.

1. Sisäisen kodin merkitys liittyy ihmisen tunteisiin, mielikuviin ja siihen kokemukseen mitä hänellä kodista on. Sisäisen kodin aika-
ulottuvuus ihmisen mielessä on menneisyydessä, nykyisyydessä ja

tulevaisuudessa. Koti on metafora hyvästä elämästä, turvallisuudesta – elämästä sellaisena kuin se pitäisi tai sen haluaisi elää (vrt. Granfelt 1998, 103). Sisäisellä kodilla on sekä individualistinen että kollektiivinen aspekti. Granfeltin (1998, 105) mukaan sisäinen koti on ihmisen sisällä oleva huone, jonne voi vetäytyä. Sisäisessä kodissa saa uudelleen tuntuman siihen, mitä oikeastaan ajattelee, tuntee ja mihin haluaa pyrkiä. Sisäinen koti on oma sisäinen maailmansa, jonka saa rakentaa juuri sellaiseksi kuin itse haluaa, jonne ei kukaan ulkopuolinen pääse ilman lupaa.

Sisäinen koti ei voi muodostua ilman muita ihmisiä. Sisäisen kodin mielikuvia menneestä ajasta voidaan kutsua ”juuriksi”. Juuret muodostuvat ihmisistä, paikoista (esim. rakennukset, seudut), tapahtumista ja niihin liittyvistä tunnetiloista. Juurten, nykyhetken ja tulevaisuuden tiedostaminen ovat toisistaan riippuvaisia. Sisäistä kodittomuutta Granfelt (1998, 106) kuvaa autonomian, lämmön ja turvallisuuden katoamiseksi. Tällaista kodittomuutta leimaa tyhjiys ja tarkoituksettomuus, elämältä on kadonnut merkitys.

2. Fyysinen koti tarkoittaa niitä puitteita, jotka määrittävät kodin ulkoisen olemuksen. Fyysinen koti ilmentää omaa tilaa (oma sänky, nurkkaus, huone, asunto), joka ”vallataan” omilla merkeillä (tavarat, äänet, valot, siisteys, hajut, lämpötila). Kotia ei voi antaa kenellekään valmiina, vaan suhde kotiin muodostuu henkilökohtaisesti. Tila täytyy ensin ottaa emotionaalisessa merkityksessä omaksi, ennen kuin se voi toimia kotina. Tilan on oltava muusta ympäristöstä selvästi erottuva alue, joka on osa itseä (Granfelt 1998, 104). Laajemmassa merkityksessä tila on osa ympäristöä (kotikon- tu, kotikaupunki, kotimaa, kotiplaneetta, jne). Oma tila toimii keskuksena, josta käsin reviiriä laajennetaan päivittäisillä asioin- neilla, maleksimalla, perehtyen alueen historiaan, matkustaen... Ympäristö alkaa tuntua omalta toiminnan ja tiedostamisen kautta. Fyysisenä kotina voi olla myös joku väliaikainen tukikohta (esim. kesämökki, hotellihuone, turvakoti, vastaanottokoti), jossa omat tavarat luovat turvallisuutta ja kodikkuutta. Paljon liikkuvalla

maailmankansalaiselle tai toisaalta esim. katulapselle fyysisen kodin merkitys on erilainen kuin koko ikänsä samalla paikalla asuneelle vanhukselle. Teini-ikäiselle ”kotona asuvalle” nuorelle asunnon merkitys fyysisenä kotina saattaa olla vähemmän merkityksellinen kuin eri paikoista hyödynnettävä viestintävälineistö, joka määrittelee hänen virtuaalisen osoitteensa (kännykkä, sähköpostiosoite, käyttäjätunnukset, www-sivu, jne).

3. Kodin ylläpito edellyttää erilaisia taitoja kuten ruuanlaitto, hygienian hoito, asiakirjojen hoito, varainkäytön suunnittelu ja hallinta, viihtyvyyden luominen jne. Kodin ylläpidolla tarkoitetaan arkipäivän rutiineja. Näiden arjen askareiden rytmittäminen päivittäisiin, viikoittaisiin ja kausittaisiin jaksoihin ja rutiineihin edellyttää ajankäytön hallintaa ja suunnittelua. Ajankäytön hallinta on tärkeä tekijä myös työssä käymisen ja opiskelun onnistumiseksi (työajat, riittävä lepo, tentit, jne.). Asunnon hankintaan vaikuttaa keskeisesti taloudellinen toimeentulo. Ilman merkittäviä tuloja (työpaikkaa) tai suuria säästöjä, ei edes hyvinvointivaltiossa voi paljonkaan itse vaikuttaa esim. asunnon sijaintiin ja kokoon. Yhteiskunnassa on siirrytty käteistaloudesta luottokorttien ja postimyyntien virtuaalitalouteen. Käytettävissä olevien varojen hahmottaminen on entistä vaikeampaa, kun konkreettinen raha on muuttunut numeroiksi.
4. Kodin vuorovaikutuksella tarkoitamme kotiin liittyviä vuorovaikutustaitoja sekä kodin tunnelmaan vaikuttavia tekijöitä. Vuorovaikutuksella on tärkeä tekijä sisäiseksi kodiksi koetun turvallisuuden kannalta. Vaikka fyysinen koti olisikin epämääräinen voi ihmissuhteiden verkosto merkitä yksilölle turvallisuutta ja hyväksyntää. Liittymällä verkostoon hän on osa suurempaa kokonaisuutta ja voi rakentaa sen kautta identiteettiään. Identiteetti saatetaan myös haluta näyttää ulkoisina merkkeinä esim. pukeutumisessa tai kodin sisustuksessa. Vuorovaikutustaidot ovat kodin perustamisessa olennaisen tärkeitä asioita, etenkin jos kotia ollaan perustamassa yhdessä toisen kanssa. Vuorovaikutuksen avulla turvataan myös se, että vaikka asuisi yksin ei silti tarvitse olla yksinäinen. Vuorovai-

kutustaitoja tarvitaan myös osoittamaan itsemääräämisoikeuden rajat kotona eli pitämään ylimääräiset loitolla jääkaapista. (Osa-alueet on julkaistu aiemmin Helsingin Terve-SOS-messujen Seminaarien kirjassa; ks. Orvasto & Harju 1999.)

Herättämällä tietoisuutta osa-alueista ja auttamalla jäsentämään omaa arkipäivää pyrimme saamaan aikaan tarpeen, joka johtaa toimintaan kohti parempaa arkea... Motivaatiota lisää se, ettei nuoren tarvitse kokea kenenkään ulkopuolisen yrittävän ”yhteiskunnallistaa” häntä. Kyse on hänen omasta kodistaan ja arkipäivästään.

Arkipäivän hallinnan osa-alueet kuvaavat kotia yksilöllisestä näkökulmasta. Itsenäistyminen ei kuitenkaan ole yksinäistymistä, joten arkipäivän hallintaa on mielekkäintä harjoittaa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Yhdessä ihmiset jakavat kokemuksensa fyysisestä kodista, kehittävät kodin ylläpitoa ja vuorovaikutustaitoja. Tärkeä on myöskin saada kokemus reflektoida omaa sisäistä kotiaan. Yhteinen kokemus tarttuu jokaisen yksilön juuriin. Se luo turvallisuutta ja pohjan sellaiselle elämälle, jota kukin haluaa elää.

Kirjallisuus

- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Toimituksia 702. Helsinki.
- Orvasto, R. & Harju, J. 1999. Sijoitetun nuoren koti. Teoksessa Seminaarien kirja Terve-SOS. Stakes. Helsinki.
- Pallasmaa, J. 1994. Huomioita kodin fenomenologiasta. Julkaisussa Arkkitehti 1/94. Identiteetti, intimitteetti ja kotipaikka. Suomen arkkitehtiliitto.
- Rykwert, J. 1993. House and Home. Teoksessa Home, A Place In The World. New York: University Press.
- Sumula-Moisio, T. 1995. Perhe laitoslapsen silmin. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.